

Олександр МОКРОГУЗ

В С Т У П
до історії України
та громадянської
освіти

5 клас

Навчальні матеріали
для закладів загальної середньої
освіти **Частина 1**

Пілотний проєкт

а|кадемія

Навчальні матеріали підготовлені за модельною навчальною програмою для закладів загальної середньої освіти «Вступ до історії України та громадянської освіти» 5 клас (автори Желіба О. В., Мокрогуз О. П.)

Схвалено для використання в освітньому процесі для закладів загальної середньої освіти, які беруть участь в інноваційному освітньому проєкті всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти» у 2021/2022 навчальному році

Протокол № 7 засідання експертної комісії з історії МОН України від 20.08.2021 р., протокол № 6 засідання експертної комісії з громадянської освіти, правознавства, етики та курсів морального спрямування МОН України від 20.08.2021 р.

Навчальні матеріали для 5 класу підготовлені відповідно до модельної програми для 5 класу «Вступ до історії України та громадянської освіти» (автори Желіба О. В., Мокрогуз О. П.) за рекомендованою кількістю навчальних годин за типовою освітньою програмою для громадянської та історичної освітньої галузі в 5 класі закладів загальної середньої освіти— 35 годин.

Зміст навчальних матеріалів розрахований для використання під час освітнього процесу на уроках. Дані матеріали також можуть бути використані й у позаурочний час, для самостійної роботи учнів.

Вони побудовані відповідно до компетентнісного підходу, очікуваних результатів навчання, пропонованого змісту та видів навчальної діяльності, визначених модельною програмою. Навчальні матеріали містять різноманітні завдання і запитання в тексті та наприкінці текстової частини.

Автори не вказували процедур поетапного використання цих матеріалів. Вчитель відповідно до методичних цілей уроку може застосувати різноманітні форми організації навчального процесу. На думку авторів, детальний конспект, на кшталт поурочного конспекту, заважатиме втіленню принципів академічної свободи і суперечить світоглядним засадам Нової української школи.

Під час підготовки матеріалів використані різноманітні візуальні й текстові джерела, на які подані посилання відповідно до положень академічної доброчесності.

Подані матеріали не обмежують академічної свободи вчителя, який може використовувати додаткові матеріали, власні напрацювання під час своїх занять з учнями 5 класу.

Для авторського колективу важливо знати думку вчителів пілотних шкіл щодо пропонованих навчальних матеріалів, щоб зробити досконалішими не тільки ці матеріали, а й майбутній підручник. Ваші рекомендації, зауваження і пропозиції просимо надсилати на електронну пошту:

mokroguz64@gmail.com

Календарне планування на вересень — жовтень 2021/2022 навчального року

1. Вступ. ЛЮДИНА ТА ЇЇ ПОТРЕБИ

1. Людина та її потреби.
2. Значення пам'яті у реалізації потреб.
3. Як працювати з підручником.

Тема 1. ЩО ТАКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ІСТОРІЯ

2. Що таке суспільство.

1. Людина як біологічна і соціальна істота.
2. Людська різноманітність.
3. Суспільство та його складові.

3. Правила співжиття у суспільстві.

1. Права людини.
2. Демократія і свобода.
3. Правила і закон.

4. Що таке історія.

1. Для чого вивчають історію.
2. Що таке моя історія.
3. Що таке історія суспільства.

5. Що вивчає історія.

1. Особа та суспільство в історії.
2. Багатоманітність історії.
3. Факт, судження і фейк в історії.

6. Як дослідити історичний факт.

1. Історична подія, явище, процес.
2. Причини, привід, наслідки, значення.
3. Умови та особливості історичних подій та явищ.

7. Поняття.

1. Слова та їх значення. Терміни.
2. Поняття.
3. Як працювати з поняттями.

8. Узагальнення теми 1 «Що таке суспільство та історія».

Тема 2. ДЖЕРЕЛА ПІЗНАННЯ СУСПІЛЬСТВА

9. Джерела інформації

1. Джерело інформації
2. Види інформації
3. Роль різних джерел інформації в забезпеченні повноти розуміння фактів

10. Усна історія

1. Свідок подій
2. Інтерв'ю
3. Як брати інтерв'ю

11. Писемні джерела

1. Писемне джерело
2. Види писемних джерел
3. Аналіз писемних джерел

1 Вступ

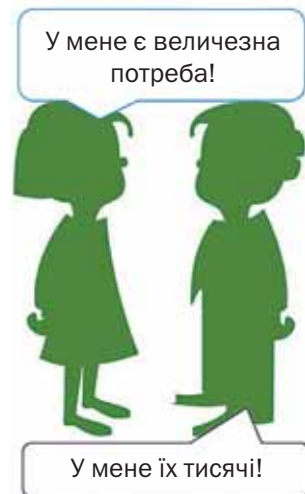
 Пригадай, чим людина відрізняється від інших живих істот.

1. Людина та її потреби

Людина є живою істотою. Як усі живі істоти, вона має біологічні потреби. Людина є також соціальною істотою, бо живе серед людей, спілкується та співпрацює з ними. У цьому полягають її соціальні потреби. Людина наділена розумом і здатна мислити. Унікальною її робить усвідомлення своїх потреб, поведінки та діяльності.

З початкової школи ти знаєш, що потреба виражається у відчутті нестачі чогось і прагненні здобути його. Потреби бувають різні. Передусім людині потрібні повітря, вода, їжа, одяг, житло, предмети побуту. Задоволення їх є основою існування людини як живого організму. Це основні потреби. Другорядні потреби стосуються всього того, без чого людина могла б обійтися. Їхня доступність робить життя комфортнішим і цікавішим. Це прикраси, гаджети, мандрівки тощо.

Потреби також поділяють на матеріальні та нематеріальні.

- |
1. Назви матеріальні та нематеріальні потреби людини.
 2. Які потреби мають інші живі істоти?

Американський учений Абрахам Маслоу дослідив, що потреби стають важливими для людини не одночасно, а у певній послідовності. Він розподілив їх на п'ять рівнів, зобразивши

як «піраміду потреб». Людина найперше прагне задовольнити потреби нижчого рівня, після того набувають важливості потреби наступного рівня.

Потреби у самореалізації — прагнення до розвитку своєї особистості, здібностей, талантів.

Потреби у визнанні та повазі — прагнення позитивної оцінки з боку суспільства, визнання бажаного статусу.

Соціальні потреби — прагнення дружби, любові, участі у спільних діях.

Потреби у безпеці — прагнення зберегти життєвий рівень, контроль за власним життям (потреба в медичній допомозі, середній освіті, пенсійному забезпеченні, захисті від внутрішніх і зовнішніх ворогів тощо)

Фізіологічні потреби — забезпечують виживання людини як живої істоти (потреба в повітрі, воді, їжі, теплі, одязі, житлі тощо)

?

1. Чому Абрахам Маслоу розташував потреби саме в такій послідовності?
2. Чому для людини важливе задоволення кожної потреби?
3. Придумай до кожної групи потреб піктограму¹.
4. Розглянувши малюнки, подані нижче на сторінці, з'ясууй, які потреби вони зображують та обґрунтуй свою думку.

Кадр із мультфільму «Як козаки куліш варили»

Мітинг на підтримку Українського Євромайдану в Парижі 24 листопада 2013 року

Картина І. Їжакевича «Мені тринадцятий минало» (1926 р.)

¹ Піктограма — малюнок із зображенням дій, явищ, предметів.

Рівень задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини визначає якість її життя. У світі для цього застосовують різні критерії, а в Україні переважають такі з них:

Критерій	Зміст
Природне середовище	Сприятливе чи несприятливе для життя людини
Соціальне середовище	Здоров'я, безпека, житло, транспорт, освіта, культура
Економічне середовище	Добробут (матеріальна забезпеченість), зайнятість, умови праці
Суспільно-політичне середовище	Людські стосунки, громадянська активність, суспільне і політичне середовище

! Поміркуй, як можна доповнити перелік критеріїв визначення рівня життя.

Результатами задоволення потреб є життя людини в достатку, спокої та радості. Таке життя називають благополучним. Відчуття задоволення життям робить людину щасливою. Щастя прагнуть всі.

2. Значення пам'яті в реалізації потреб

Щоб досягти благополуччя, потрібно усвідомити свої потреби та запланувати шляхи їх задоволення. Під час планування необхідно визначити порядок дій і розподілити ресурси, які потрібні для досягнення мети.

Зміст процесу планування полягає в пошуку відповідей на важливі запитання:

1. Де ти є в даний момент — теперішній стан?
2. Чого ти прагнеш досягти — куди прямуєш?
3. Як потрапити туди, куди прагнеш?

Для визначення теперішнього стану треба використати пам'ять і завдяки їй порівняти минуле та сьогодення.

Пам'ять — психічний процес, який полягає в закріпленні, збереженні, відтворенні та забуванні минулого досвіду.

Пам'ять дає змогу повторно застосовувати в житті власний досвід і досвід інших людей.

- ?**
1. Чому одні події життя запам'ятовуються, а інші — ні?
 2. Як краще розвивати пам'ять?

Завдяки пам'яті людина усвідомлює, які завдання поставили перед нею, як виконувати конкретні дії, з ким зручніше взаємодіяти. Суспільство також має пам'ять — її називають колективною, суспільною. Вона допомагає збагнути причини його сьогодення — стану в конкретний час. Збереженню суспільної пам'яті сприяє історія.

Історія — наука, яка вивчає розвиток людства та закономірності цього процесу.

Історія є відповіддю на важливу суспільну потребу пам'ятати те, що відбувалося з людиною та людством у минулому. У Давній Греції історію уявляли в образі богині Клію, яку вважали музою (покровителькою, натхненницею) історії.

- ?**
1. Розглянь скульптури Клію різних авторів (с. 10). Знайди в них спільні та відмінні ознаки. Чим вони зумовлені?
 2. Що в скульптурах Клію символізує пам'ять?
 3. Як, на твою думку, потрібно зобразити сучасну музу історії? Опиши її.

Допомогти в пошуку відповідей на запитання, чого прагнемо, куди прямуємо і як досягти бажаного, покликана громадянська освіта.

Громадянська освіта — формування знань, навичок і загальної культури особистості, необхідних для повноцінної життєдіяльності в суспільстві.

Клію (II століття н. е.,
Давній Рим, музей
Ватикану)

Колісниця часу. Карло
Францоні (1819 р.,
Капітолій, США)

Пам'ятник на могилі
історика Генрі Чарльза
Леа. Олександр Стерлінг
Калдер (1911 р.,
Філадельфія)

Для розуміння того, що виражає термін «громадянська освіта», важливо збагнути зміст слова «громада». Ним позначають групу людей, які живуть на одній території, близькі за своїм становищем, мають спільні інтереси, долають однакові проблеми.

Важливість історії та громадянської освіти полягає в тому, що вони допомагають людині усвідомити свої потреби, узгодити їх із потребами інших людей і всього суспільства. Суспільство — це група людей, які об'єднані територією, мають спільні інтереси, життєві цінності та взаємодіють між собою.

1. Чому про історію та громадянську освіту стверджують як про два різні погляди на одні й ті самі події, явища та процеси?
2. Пригадай зі свого досвіду ситуації, які підтверджують важливість володіти історичними та громадянськими знаннями, навичками мислення та розумінням.

3. Як працювати з навчальними матеріалами

Навчальні матеріали мають допомогти пізнати основи історії та громадянської освіти. Щоб забезпечити досягнення поставленої мети, потрібно все спланувати. З цією метою ав-

тори склали план навчання. Разом з учителем чи вчителькою, однокласницями та однокласниками ти зможеш пройти цей цікавий шлях.

Кожен параграф розпочинається із питання. Воно має допомогти віднайти в пам'яті знання, на які варто спиратися при вивченні нового матеріалу. Погодься, в будь-якій справі важливо мати опору.

Параграф має три питання, які необхідно засвоювати послідовно. Читай текст, відповідай на поставлені запитання та виконуй завдання до тексту і запропонованих джерел. Порадником і помічником у навчанні є вчитель/вчителька. Невчасне засвоєння навчального матеріалу може спричинити труднощі у вивченні наступних параграфів. Рубрики параграфа, виокремлені іншим кольором, допоможуть пригадати важливе, звернути увагу на цікавинки, виконати завдання в підручнику чи онлайн, попрацювати самостійно і в групах тощо. Запитання у тексті виділені певним чином. Треба звертати особливу увагу на виокремлені кольором поняття та дати.

Важливо закріпити власні досягнення самоперевіркою за допомогою запитань і завдань, поданих у кінці параграфу. Це допоможе переконатися, чи досягнуто розуміння навчального матеріалу, а також здатності виконувати важливі дії та мислити критично.

Автори сподіваються, що ці матеріали допоможуть тобі:

- осмислити минуле, сучасне та зв'язки між ними;
- зрозуміти взаємодію між процесами у світі, країні, твоєму населеному пункті, особистих справах;
- поглибити усвідомлення себе громадянином України.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

РОЗУМІЮ

1. Яким потребам, поданим у «піраміді потреб» А. Маслоу, відповідає твоє розуміння змісту народних прислів'їв: «Водою ситий не будеш», «Поважай старих, бо й сам старий будеш», «Де дружніші, там і сильніші», «Дерево міцне корінням, людина — друзями», «Не місце людину красить, а людина — місце», «Закопати талант у землю».
2. Які події з життя людині важливо пам'ятати? Чому?
3. Як підручник задовольняє потреби учнів та сприяє розвитку пам'яті?

РОБЛЮ

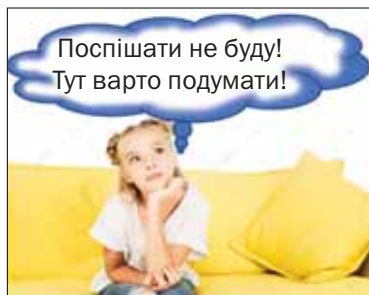
1. Склади таблицю або схему «Мої потреби». У кожному рядку вкажи не більше трьох найважливіших для тебе конкретних потреб.

Потреби	Найважливіші для мене потреби
Потреба в самореалізації	
Потреби у визнанні та повазі	
Соціальні потреби	
Потреби у безпеці	
Фізіологічні потреби	

2. Склади повідомлення з речень, використавши слова «Україна», «потреба», «пам'ять», «учні».
3. Створи символічне зображення понять «Історія», «Громадянська освіта».

ДУМАЮ

1. У багатьох людей слово «пам'ять» асоціюється з корінням. На підставі чого вибудовується така асоціація?
2. Як ти уявляєш життя суспільства, якщо його громадяни забудуть своє минуле?
3. Які почуття та емоції, на твою думку, виникають у людей коли вони:
 - перемогли у війні;
 - відвідали іншу країну;
 - створили комп'ютерну гру;
 - здобули медалі у спортивних змаганнях;
 - дізналися, що захворів хтось із рідних;
 - побудували власний дім;
 - зав'язали нову дружбу.

Тема 1.

Що таке суспільство та історія

2 Що таке суспільство

 Пригадай поняття «людина» та «людство».

1. Людина як біологічна і соціальна істота

З дитинства людина бачить різноманітні живі істоти, фіксує спільне між собою і ними, знаходить відмінності. Спільне між людиною і ними є те, що вона також — біологічна істота, живий організм. Однак людський організм є важливою, якісно особливою, але не єдиною її ознакою. Людина вирізняється в природі мисленням, свідомістю і культурою.

1. Пригадай ознаки живих організмів. Доведи, що людина — жива істота.
2. Які системи органів має людина? Яка із них керує організмом, вивчає навколишнє середовище, мислить?

Тобі, напевно, відомі історії про хлопчика Мауглі. Це герой збірки оповідань Редьярда Кіплінга, кількох фільмів і мультфільмів, який виріс серед вовків, міг жити серед них і спілкуватися з людьми. Дійсність насправді інша. Історія знає випадки, коли діти-мауглі, які виростили серед тварин, поводитися так, як їхні «опікуни». І чим раніше вони потрапляли

туди, чим довше перебували поза людьми, тим складніше їм було вживатися в людське середовище.

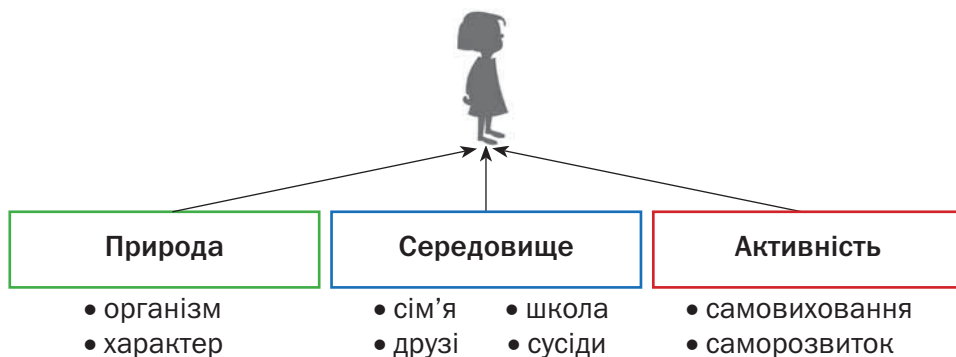

?

1. Чому людські діти, які вирости серед тварин, поводитися як тварини?
2. Чому багатьом віднайденим дітям-мауглі було складно перебувати серед людей?
3. Чому тварини, вирощені людьми, не можуть бути людьми?

Щоб людський організм сформувався і проявив себе, як людина й поведився, як вона, необхідне виховання в людському середовищі. Багато чинників впливає на формування особистості: сім'я, друзі, освітні заклади тощо.

Усвідомлення людиною своїх потреб стимулює її розвиток. Завдяки цьому вона формує себе, займаючись самовихованням і саморозвитком.

! Поміркуй, що необхідно робити людині для самовдосконалення.

Результатом виховання та самовиховання є самоусвідомлення людини, її здатність взаємодіяти з іншими людьми й реалізовувати свої плани.

2. Людська різноманітність

Завдяки вихованню та самовихованню людина набуває ознак і якостей, що роблять її повноцінною серед інших людей. Усвідомлення людиною, що вона така, як і всі люди, і водночас — самотутня, унікальна, визначає її ідентичність як особистості.

Особистість — втілення в людині значущих для життя в суспільстві ознак і якостей.

Деякі характеристики людини, як відомо, є природними: кровна спорідненість, раса, стать. Вони незмінні. Інші вона може свідомо обирати, формувати й розвивати. Існує кілька поділів ознак ідентичності людини на групи. Один із варіантів такого поділу подано в таблиці нижче.

Група ознак	Зміст ознак
Природні	Вік, стать, кровна спорідненість, походження, раса
Культурні	Мовна, релігійна належність, хобі
Територіальні	Село, місто, область, країна, регіон, кліматична зона, континент, півкуля
Політичні	Погляди на політичне життя, відданість лідеру, групі інтересів, державі
Економічні	Робота, професія, посада, матеріальне становище
Соціальні	Друзі, гуртки, команди, колеги

1. Поясни, чому подані у таблиці ознаки ідентичності є природними або набутими.
2. Поміркуй, які групи ознак ідентичності властиві тобі. Назви їх.

Як ми з'ясували, ідентичність людини складається з багатьох ознак, наявність яких у собі вона усвідомлює.

Ідентичність — це усвідомлення своєї причетності до людей, які мають спільні інтереси та цінності, взаємодіють для задоволення своїх потреб і досягнення цілей.

Родину еднають кровна спорідненість, пам'ять, взаємовідповідальність, спільне господарство; територіальну громаду — спільний життєвий простір; релігійну спільноту — віросповідання, спільні обряди; друзів — схожі погляди, захоплення, приємне спілкуванням.

Різноманітність ознак ідентичності, а також їхніх проявів у різних сферах життєдіяльності робить людину *унікальною* — особливою, неповторною. Унікальність людини приваблює, робить її цікавою для інших людей.

Уяви світ, де всі люди мають однакову зовнішність — усі дівчата такі, як Барбі, а хлопці — як Кен. Вони однакові за характером, темпераментом, інтересами, манерами. Правда, з ними було б скучно? Тому будьмо унікальними! Цінуймо унікальність одне одного!

Барбі (англ. Barbie) — лялька американської компанії Mattel для дітей від трьох до чотирнадцяти років. Цю іграшку колекціонує багато дорослих. Першу Барбі було виготовлено 1959 року, в 1961 р. з'явився бойфренд Кен, а згодом — серія ляльок-родичів, подруг, приятелів, знайомих.

1. Чому, крім Барбі і Кена, компанія Mattel почала випускати інші ляльки?
2. Чи є в тебе улюблена іграшка? Чи можна за іграшкою визначити ідентичність людини?
3. Подивись на зображення 16 людей і визнач якомога більше ознак ідентичності кожної особи.

4. Які з виявлених ознак ідентичності є природними, а які набутими — мають соціальне, культурне походження?

3. Суспільство та його складники

На основі спільної території проживання, культурної ідентичності люди формують суспільство.

Суспільство — організована спільність людей.

У них високий ступінь єдності, в основі якої — спільні потреби.

1. Які потреби суспільства зумовлені спільною територією?
2. Які потреби суспільства зумовлені культурною ідентичністю?
3. Назвіть спільні потреби всіх людей.
4. Як усім людям, належним до конкретного суспільства, можна задовольнити спільні потреби?

Суспільство неоднорідне. У ньому існує безліч груп, створених на основі ідентичності. В основі належності людини до групи можуть бути її самовизначення або інші ознаки: рівень освіти, інтереси, спілкування тощо. Спільне для всіх людей — прагнення задовольнити свої потреби. Ідеальним є те суспільство, де більшість людей може задовольняти більшість своїх потреб.

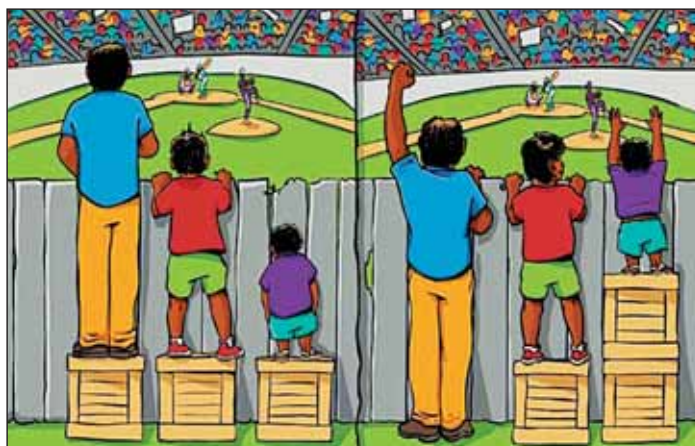
Із різних причин не всі люди є успішними у втіленні своїх планів. Для забезпечення справедливості суспільство визнало за всіма людьми право на рівність.

Рівність — це наявність у людей однакових можливостей для задоволення своїх потреб.

Суспільство допомагає тим людям, які з різних причин не можуть задовольнити свої основні потреби.

1. Розглянь малюнки й уяви, що може думати кожна дитина на першому і другому малюнках.
2. На якому малюнку показано рівність?

У кожному суспільстві є люди, які мають певні особливості здоров'я. Вони можуть пересуватися на візку, їм може бути складно рухатися, бачити або чути. Це люди з особливими потребами. Вони потребують розуміння, а іноді й допомоги від інших людей. Якщо поруч є діти з особливими потребами, треба ставитися до них, як до всіх інших: дружити з ними, гратися, веселитися.

Суспільство утворюють не тільки люди, а й об'єднання людей: спільноти, громади, товариства. Окремим видом суспільства є людство — спільність усіх людей.

Чому люди з особливими потребами хочуть, щоб до них ставились як до звичайних людей?

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

РОЗУМІЮ

1. Обґрунтуй унікальність і неповторність кожної людини.
2. Добери приклади, які розкривають поняття, використані в межах теми.
3. Поясни важливість людського різноманіття.

РОБЛЮ

1. Склади опис себе як людини на основі різних ознак (інтереси, смаки, світогляд тощо).
2. Які групи ознак ідентичності мають люди, про яких ідеться в таблиці? Які з них природні, а які набуті?

Тридцятирічний власник кількох ресторанів з незначною фізичною вадою, мусульманин	Сорокап'ятирічна сільська жінка, прибиральниця в школі, українка, православна
Шістдесятип'ятирічна пенсіонерка, росіянка, православна	Тридцятип'ятирічна українка-бізнесвумен, атеїстка
Сорокарічний безхатько, українець, греко-католик	Двадцятидвохрічна безробітна сирійська біженка з двома дітьми, мусульманка

Продовження таблиці

П'ятнадцятирічний учень київської елітної школи, єврей, юдей	Тридцятивосьмирічна українка з великою родиною, учителька, греко-католичка
Двадцятивосьмирічна снайперка збройних сил, українка, православна	Десятирічна прийомна донька в родині сантехніка та бухгалтерки
Погано освічений шістдесятирічний українець, християнин	Дев'ятнадцятирічний афроукраїнець з вадами слуху, студент коледжу, католик

3. За допомогою пантоміми покажи поняття «суспільство» та «різноманітність».

ДУМАЮ

1. Як забезпечити різноманіття та рівність людей у суспільстві?
2. Запропонуй правила спілкування з людьми інших культурних і релігійних спільнот.

Одним із вірувань первісних людей був тотемізм (в перекладі з індіанської — «його рід»). Це віра в існування кровно-родинного зв'язку між групами людей і твариною. Давні люди вважали її предком роду, пов'язували з нею своє існування і благополуччя. Вони уявляли себе вовколюдьми, ведмеделюдьми, оленелюдьми. Можливо, звідси походить віра в перевертнів — людей, здатних перетворюватися на тварин. Сила перевертіння у тварин надається героям багатьох літературних творів, ігор, кінофільмів та мультфільмів.

Чому, на твою думку, виник тотемізм? Як він пов'язаний з ідентичністю людини?

3 Правила співжиття в суспільстві

 Наведіть приклади поваги одних людей до інших.

1. Права людини

Кожна людина від народження є рівною з іншими людьми і має права незалежно від будь-якої ознаки. Так проголошено в Загальній декларації прав людини, яку визнано головним документом про права людей на Землі: *«Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю й повинні діяти один до одного в дусі братерства»*.

1. Які головні ознаки визначають права людини?
2. Як би ти пояснив/пояснила цю статтю тим, хто ніколи не чув/не чула про права людини?

Як бачимо, основою прав людини є дві цінності: людська гідність і рівність. Людині в будь-якому суспільстві мають бути забезпечені достатні потреби, щоб вона могла жити з почуттям людської гідності.

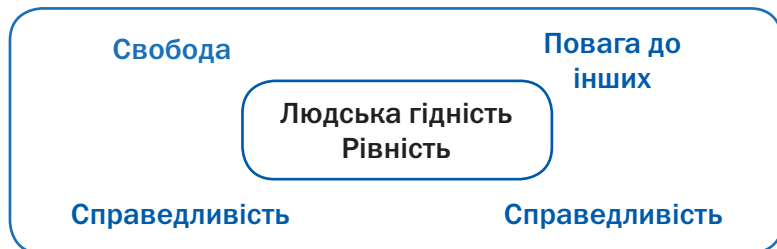
Людство, пройшовши через велику кількість конфліктів і війн, зрозуміло цінність життя кожної людини. Це розуміння є основою норм і правил співжиття людей у суспільстві й у світі. Гарантією справедливих відносин між ними є права людини. Їх нікому не можна порушувати.

Чи вважаєш ти ситуацію, що наведена на малюнку, прикладом порушення прав людини? Чому?

Цінності, на яких ґрунтуються права людини

1. Розглянь схему і поясни, як ти розумієш подані в ній цінності.
2. Запропонуй інші цінності, без яких неможливе забезпечення прав людини.

Права людини об'єднують у групи за різними критеріями.

Групи прав	Права
1. Громадянські (особисті) права	Право на життя; свобода місця проживання і пересування; свобода совісті, думки, слова, віросповідання; таємниця листування, телефонних розмов
2. Політичні права	Свобода зборів, мітингів, демонстрацій, утворення організацій і партій; право обирати і бути обраним в органи влади, брати участь в управлінні державою
3. Соціальні та економічні права	Право на достатній рівень життя; право на відпочинок і дозвілля; право на охорону здоров'я; право на працю та її оплату; право власності
4. Культурні права	Право на освіту; право на користування досягненнями прогресу; свобода творчості; право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності

У 1991 році Організація об'єднаних націй (ООН), до якої входять майже всі країни світу, прийняла Конвенцію про права дитини, де зафіксовано більше тридцяти прав дітей.

Розглянь малюнки нижче. Про порушення яких прав людини вони свідчать?

1. Переглянь онлайн-інформацію про права дитини (<https://www.unicef.org/ukraine/uk/convention>). Які права дитини охарактеризовано на сайті?
2. Чому права людини, що записані в Загальній декларації прав людини, відповідають правам дитини, що подані в Конвенції ООН про права дитини?

2. Демократія і свобода

Для того щоб співіснувати в суспільстві, людям потрібно приймати узгоджені рішення. Цій меті слугує демократія.

Демократія — процес прийняття важливих для суспільства рішень волею більшості зі збереженням прав меншості.

Термін «демократія» походить від грецьких слів «демос» (народ) і «кратос» (влада) і означає, що народ є джерелом влади. Отже, демократія здійснюється «іменем народу, силами народу і для народу».

Для того щоб спільнота, суспільство чи країна були демократичними, їхнє життя має бути організоване за такими принципами:

1. Визнання прав і свобод людини.
2. Дотримання встановлених правил взаємодії.
3. Участь усіх громадян у прийнятті рішень і обранні влади.
4. Виконання прийнятих законних рішень.
5. Самоврядування місцевих громад.
6. Поділ влади на законодавчу (ухвалення рішень), виконавчу (втілення рішень у життя) та судову (контроль за дотриманням установлених правил).

1. Як можна назвати цього птаха? Чому?

2. Поясни єдність демократії та прав людини.

Демократія неможлива без свободи людини. Свобода — це право і можливість робити все, що потрібно і подобається, але не завдаючи шкоди правам інших людей.

Перед вами пам'ятник, назва якого — «Свобода, що осяює світ», відомий як «Статуя Свободи» (Нью-Йорк, США). Висота пам'ятника від землі до кінчика смолоскипа — 93 метри (разом з підставкою і п'єдесталом). Висота статуї — 46 метрів. Зелений колір — це колір міді, що змінився під дією повітря. Статую виготовили у Франції, привезли по частинах і встановили в 1886 році. Корона, до якої можна дістатися, подолавши 356 сходинок, є також оглядовим майданчиком для відвідувачів.

! Про що спонукає тебе думати назва цього унікального пам'ятника?

Демократія не допускає дискримінації.

Дискримінація — позбавлення або обмеження прав людини на підставі будь-якої ознаки.

В історії відомі випадки невизнання прав жінок, темношкірих, осіб з особливими потребами, релігійних меншин тощо. І тільки поширення ідей про рівність, багатолітня боротьба за права людей сформували переконання в необхідності прийняти і впровадити в життя справедливі закони.

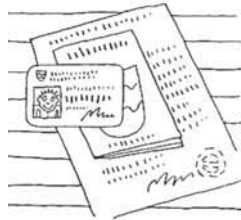
?

1. Поясни зміст малюнків. Порівняй своє пояснення зі змістом статті, поданої під малюнком.

Стаття 2. Заборона дискримінації.

Жодна дитина не повинна піддаватись дискримінації через колір її шкіри, стать, мову, релігію, думку, країну походження, бідність чи багатство, фізичні вади або належність до етнічної меншини.

Стаття 7. Ім'я та громадянство.

Кожна дитина з моменту її народження має право на ім'я, набуття громадянства та на догляд з боку своїх батьків.

Стаття 15. Право на мирне публічне зібрання.

Кожна дитина має право збиратися разом з іншими дітьми, приєднуватися або утворювати асоціацію чи спілку за умови, що не будуть порушуватися права інших осіб.

2. Зобрази візуально статтю 17 Конвенції ООН про права дитини: дитина повинна мати «доступ до інформації і матеріалів із різних національних і міжнародних джерел».

3. Правила і закон

Демократія забезпечує ухвалення потрібних для суспільства рішень про правила взаємин між людьми.

Правило — вимоги, яких дотримуються люди в конкретній діяльності.

Їх створюють з метою полегшення вибору поведінки, способів діяльності людей у різноманітних ситуаціях.

У давні часи таку роль виконували неписані правила — табу, звичаї, традиції, які передавали усно від покоління до покоління. Подібно до них ви демократично домовляєтеся під час дитячих ігор про те, як треба поводитися в різних ситуаціях. Правила можуть змінюватися, адже в людей виникають нові обставини і нові потреби.

1. Чому важливо дотримуватися встановлених правил?
2. До яких наслідків призводить порушення правил?

Однакові для всіх правила потрібні для того, щоб узгодити життя людей у державі.

Загальнообов'язковим правилом, яке має найвищу силу, є **закон**.

Органи державної влади затверджували закони у письмовій формі, щоб ніхто не зміг перекрутити їх зміст. За порушення закону неминуче покарання. І чим складніше порушення, тим суворіше покарання.

Кількість законів постійно збільшується, і всі знати неможливо. Кожній людині важливо знати ті закони, які можуть впливати на її життя. Незнання закону не звільняє від відповідальності за його порушення. Це варто пам'ятати завжди.

1. Чому важливо дотримуватися законів?
2. Чому покарання за порушення закону наявне в законодавстві всіх держав?

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

РОЗУМІЮ

1. У чому цінність поваги до прав людини всіма людьми?
2. Наведи приклади правил, яких ти дотримуєшся щодня.
3. Які думки закладені в народні прислів'я і вислови:
 - «Закон любити — в мирі жити»;
 - «Де закони вповняють, там усі праві бувають»;
 - «Закон — не ціпок: через коліно не поламаєш»;
 - «Моя свобода розмахувати руками завершується там, де починається ніс мого сусіди»(Емерсон);
 - «Раз у раз доводиться чути, що демократія — найгірший спосіб управління державою, але всі інші способи, коли-небудь випробувані людством, ще гірші» (В. Черчіль);
 - «Бережи порядок, і порядок збереже тебе» (латинське прислів'я);
 - «Закони створені для того, щоб сильний не був всемогутнім» (латинське прислів'я).

РОБЛЮ

1. Прочитай тези щодо того, чому не можна порушувати закони і оберіть тезу, яку б ви поставили на перше місце.
Закон порушувати не можна, тому що:
 - не можна завдавати шкоди іншим людям;
 - вас можуть покарати за порушення закону;
 - це поганий приклад для інших;
 - якщо злочинця не знайдуть, то виникне недовіра між людьми;
 - без закону в суспільстві настане хаос;
 - це порушує права і свободи людини.
2. Склади перелік прав, які відповідають кожному рівню піраміди потреб людини.
3. Зроби піктограми до п'яти обраних прав дитини.

ДУМАЮ

1. Який зв'язок існує між правами і свободами людини, демократією та законами?
2. Пригадай, як демократичні рішення відображені в літературних творах і фільмах. Чому такі рішення можна вважати демократичними?
3. Чим закони природи відрізняються від законів, прийнятих людьми?

4 Що таке історія

 Пригадай зміст понять «історія» та «людство».

1. Для чого вивчають історію

Слово «історія» грецькою мовою, з якої воно походить, означає оповідка, знання. Грецькою «я знаю» означає також «я бачив». Греки вважали доказом достовірності власне спостереження або документальну довідку.

Історик — вчений, який досліджує історію.

Головною метою вивчення історії є засвоєння досвіду людства, необхідного для розуміння сьогодення та планування майбутнього. У різні часи люди бачили зміст і завдання історії по-різному.

Історія — наука, яка займається вивченням минулого людства, покладаючись при цьому на письмові та матеріальні свідчення минулих подій (*Вікіпедія*).

Історія є вчителькою життя (*Марк Туллій Цицерон*).

Всесвітня історія є сумою всього того, що можна було б уникнути (*Бертран Рассел*).

Історія — це союз між померлими, живими і народженими (*Едмунд Берк*).

Філософія вивчає помилкові погляди людей, а історія — їх помилкові вчинки (*Філіп Гедалла*.)

Історія світу — це біографія великих людей (*Томас Карлейль*).

Добре робити історію важливіше, ніж гарно писати її (*Михайло Грушевський*).

1. Поясни зміст наведених вище висловів.
2. Який із висловів тобі найбільше до вподоби? Чому?
3. Як знайти інформацію про автора/авторку висловлювання?

Давні греки вважали, що:

- історія складається з багатьох подій;
- історичні знання мають ґрунтуватися на доказах;
- історичні докази необхідно перевіряти на наявність помилок;
- історики мають з'ясувати не лише «що сталося?», а й «чому?».

Сучасні історики продовжують традицію досліджень, яку започаткували греки.

2. Що таке моя історія

Найлегше вивчати і розуміти свою історію, адже людина є свідком і учасником подій, що пов'язані з нею. Однак вона пам'ятає не все. Щоб заповнити прогалини в знаннях, потрібно шукати факти. Вони можуть бути у спогадах рідних і знайомих, на фото та у відео подій, в інших документах. Щоденні вчинки також творять історію людини. Те, якою буде ця історія, залежить від неї. Спробуй зайнятися дослідженням своєї історії, і переконаєшся, наскільки цікава й корисна ця праця.

Цілком можливо й написати власну історію. Один із варіантів — зробити перелік розташованих у часовій послідовності подій.

1. Як ти вважаєш, про що думають люди, які дивляться в дзеркало?
2. Чому людині важливо пам'ятати свою особисту історію?

Історія кожної людини є частиною історії її сім'ї. Історію сім'ї дуже важливо знати, бо від родичів людина успадковує фізичні дані, уявлення про світ, правила поведінки та спілкування. Ці знання допомагають зрозуміти зміст родинних свят, цінність родинних реліквій.

Розмови про сімейну історію зближують і об'єднують людей. Завдяки їм можна дізнатися більше про своїх предків — ким вони були, звідки походили, що з ними трапилося і чому. Усні розповіді, важливі для родини, називають сімейними переказами. Багато цінної інформації зберігають давні фотографії та документи, які можна знайти дома в шафі, на горіщі чи в підвалі, а віднедавна і в оцифрованих архівах або на веб-сайтах із генеалогії¹.

Історія родини формується з індивідуальних історій (біографій). Дані про родину систематизують у формі родовідного дерева.

Історії окремих людей також є частиною історії спільнот, до яких вони належать. Для тебе — це історія школи, населеного пункту, гуртка, компанії друзів.

У суспільстві є категорія дітей, які з певних причин втратили батьків. Якщо це ти — долучи власну історію до історії прийомної сім'ї чи історії дитячого будинку.

«Сьогодні я робив операцію маленькій дівчинці. Їй була потрібна кров першої групи. У нас її не було, але її брат-близнюк теж мав першу групу. Я пояснив йому, що це питання життя і смерті його сестри. Він подумав трохи, а потім попрощався з батьками і підставив руку. Я не зрозумів, навіщо він попрощався. А після того, як ми взяли в нього кров, він запитав: «І коли я помру?». Він думав, що жертвує своїм життям заради сестри. На щастя, тепер з ними обома все буде в порядку.»

¹ Наука, що вивчає походження та родинні зв'язки осіб.

1. Чим вразила тебе ця історія?
2. Чи можна цю історію назвати сімейною? Чому?

3. Що таке історія суспільства

Історії людей, сімей, інших спільнот зливається в історію суспільства. Історії країн і регіонів утворюють світову історію.

Що цікавить істориків, які досліджують історію України і світу? Відповідь на це запитання знайдеш, опрацювавши подану таблицю.

Базові знання	Зміст знань
Людина і природа 	<ul style="list-style-type: none"> • Як формувалося середовище життєдіяльності людини? • Як людина сформувалася і розселилася? • Як людина освоює і перетворює природу? • Як людина освоює нові простори? • Як людина забезпечує сталий розвиток?
Людина і світ матеріальних речей 	<ul style="list-style-type: none"> • Як відбувалося виробництво та споживання в різні історичні епохи? • Які матеріали і технології людина використовувала в різні часи? • Якими знаряддями праці й предметами побуту користувалася людина? • Як науково-технічні винаходи змінювали життя людини? • Як змінювалися умови життя і праці в місті та селі? • Як більшість людей переселися до міст? • Які особливості матеріальної культури різних суспільств?
Людина і суспільство 	<ul style="list-style-type: none"> • Як розвивалися людські спільноти: родини, стани, класи, нації, культурні, релігійні, етнічні та інші групи? • Як відбувалася взаємодія людей, формувалися інтереси і цінності, ідентичність, гідність і патріотизм людини? • Як формувалися культура і цивілізація? • Як поширювалася інформація і розвивалися медіа?

Продовження таблиці

	<ul style="list-style-type: none"> • Як відбувалося забезпечення толерантності та інклюзії? • Які виникали конфлікти між людьми та які були способи їх розв'язання?
<p>Людина і влада</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • Як суспільство організовувалося і формувало органи влади? • Як утворювалися держави і як деякі з них втрачали незалежність? • Як розвивалися багатонаціональні та національні держави? • Як розвивалися самоврядування та демократія? • Як відбувалися становлення прав людини і протидія дискримінації? • Як відбувалися набуття і зміна прав громадян? • Як зароджувалися та відбувалися протестні рухи, революції та реформи? • Як розвивалися міжнародні відносини?
<p>Людина і світ уявлень та ідей</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • Як формувалися та змінювалися світогляд і цінності, ідентичність та основи її формування, наука і мистецтво? • Як ідеї, ідеології впливали на людину і суспільство? • Як розвивалися міфи, символи, релігія? • Як образи минулого, теперішнього і майбутнього відображалися в суспільній думці?

1. Які із зазначених в таблиці базових знань тобі найцікавіші? Чому?
2. Обговоріть у групах, чому базові знання розташовані в таблиці саме в такій послідовності.
3. Які із зазначених питань можна використати, досліджуючи власну історію та історію сім'ї?

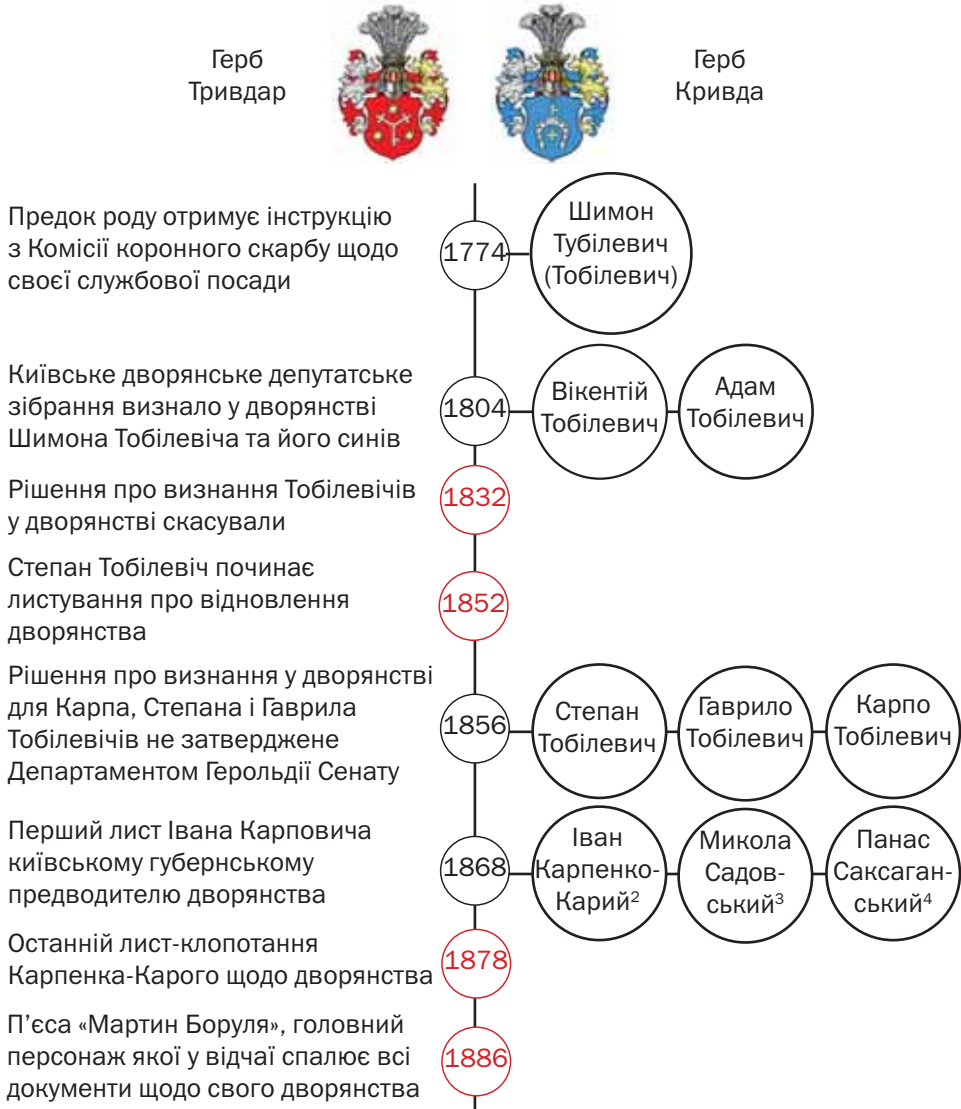
ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

РОЗУМІЮ

1. Для чого вчені досліджують історію?
2. Як написати власну історію та історію сім'ї?
3. Які базові знання дають історичні дослідження?

РОБЛЮ

1. Намалюй плакат із рекламою, що закликає вчити історію.
2. Досліди схему «Дворянство¹ Тобілевичів». Які знання про рід Тобілевичів вона містить?

3. Опиши подію з власного життя, яку ти міг би назвати «Моя історія».

¹ Дворянство — привілейована спільнота у Російській імперії.

² Іван Карпенко-Карий — актор, письменник і драматург.

³ Микола Садовський — актор, режисер і громадський діяч.

⁴ Панас Саксаганський — актор, режисер і драматург.

ДУМАЮ

1. Як людина своєю діяльністю впливає на спільноти, суспільство і державу?
2. Як погляди та потреби людей сьогодні і в минулому пов'язані із:
а) подіями їхнього життя; б) станом суспільства?
3. Чи погоджуєшся ти з думкою, що все негативне в історії треба забути, а пам'ятати тільки добре?

5 Що вивчає історія

 Як ти розумієш поняття «багатоманітність»?
Які емоції та думки воно викликає?

1. Багатоманітність історії

З давніх-давен людські спільноти відрізняються побутом, мовою, ритуалами та звичаями, вірою тощо. Ще на початку своєї історії люди, беручи за основу очевидні відмінності, поділялися на «ми» і «вони», «свої» і «чужі», а світ розглядали як «близький» і «далекий». Усе це відповідало тогочасним умовам життя, яке відбувалося в межах конкретної спільноти — роду, племені, поза якими для людини був «чужий світ». Спільноти між собою торгували, обмінювалися досвідом. Між ними бували конфлікти і війни за багатство, землю, вплив. Тоді ще ніхто не думав про рівність людей і єдність людства.

Історія людства складається з історій окремих людей, спільнот і суспільств. Різноманітність суспільств і держав, що існували в минулому, зумовила багатоманітність досвіду, традицій, історичних пам'яток.

На території України в різні часи існувало понад десять державних об'єднань. З часом якісь зникали, а на їхньому місці поставали інші. І завжди вони залишали для нащадків те, що

створили своєю працею і розумом. Наступні покоління все це зберігали і примножували. Спадок різних спільнот формує багатоманітну і водночас єдину нашу історію.

1. Чому історію показано на малюнку як комбінацію пазлів?

2. Що б ти зобразив/зобразила на окремих пазлах?

2. Особа та суспільство в історії

Хто творить історію — особа чи суспільство загалом? Відповідь на це запитання однозначна: і особа, і суспільство.

Згадай ситуації, коли тільки від тебе залежало здійснення задумів, а відповідальність за конкретні вчинки також була покладена на тебе. І не завжди було зрозуміло, як вчинити правильно, тому доводилося приймати і помилкові рішення.

Буває й так, що діяльність однієї людини впливає на справи, долю багатьох людей і навіть на перебіг історичних подій. Завдяки цьому їх вважають історичними особистостями, посталями.

Історична особистість — це людина, яка зробила вагомий внесок у життя спільноти, держави, зумовила значні зрушення в історії.

Розглянь схему «Найзапитуваніші історичні постаті в українській Вікіпедії». Чому люди цікавляться цими особистостями?

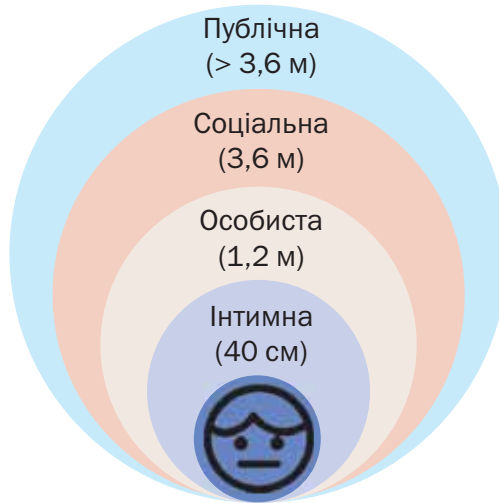

! Хто з цих постатей відомий тобі своєю діяльністю?

Люди не народжуються видатними. Ними вони стають. Для цього потрібні історичні умови, коли суспільство потребує змін, і виняткова активність тих, хто їх робитиме. Весь шлях людства переконує, що творять історію суспільство й окремі особистості.

- ? |
1. Чому активність людини без відповідних історичних умов не принесе результатів?
 2. Чому роль особи в історії не можна переоцінювати?

Людина, як ми розуміємо, творить своє життя і є учасницею подій історії. Їй важливе все, що відбувається в особистому просторі, і події в суспільстві. Особистий простір — це простір навколо людини, в якій вона намагається не впускати інших. Людина відчуває дискомфорт, коли під час спілкування до неї доторкаються або надто близько стоять. Це зумовлено її потребою бути в безпеці.

Відстані особистого простору

1. Наведи приклади, коли важливо дотримуватися власного особистого простору та особистого простору інших людей.
2. Який зв'язок між дотриманням особистого простору людини та потребою в безпеці?

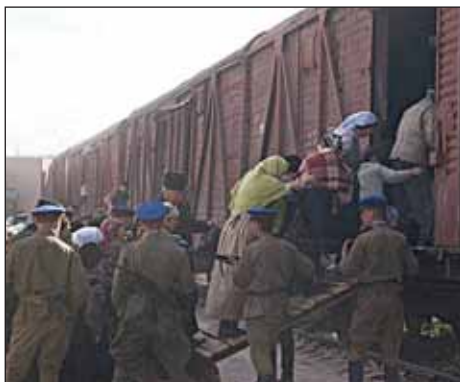
Особистий простір стосується і внутрішнього світу людини — її думок, почуттів і переживань. Безцеремонне вторгнення в нього є порушенням прав особистості. Важливі для людини також особисті час і місце, матеріальні речі. Особистий простір тісно пов'язаний із суспільним і є його складовою частиною.

Простір	Приклад
Особистий простір	Відстань навколо мене, моя кімната, моя квартира, мій дім
Суспільний простір	Моя вулиця, мій населений пункт, моя країна

На жаль, історія знає приклади порушення особистого простору людини, а також простору спільнот іншими спільнотами чи державами. Особливо це стосується суспільств, у яких відсутня повага до прав людини.

Вивезення євреїв до концтабору.
Фотографія 1942 р., Братислава.

Вивезення кримських татар із Криму.
Кадр з фільму «Хайтарма».

- ?
1. Що спільного між фотографією і кадром з фільму?
 2. Доведіть, що особистий простір людей порушують.

Визнання прав людини в суспільстві сприяє дотриманню особистого простору всіх громадян. Особистий та суспільний простір досліджує також історія.

3. Факт, судження і фейк в історії

Дослідження історії мають ґрунтуватися на фактах.

Факт — подія, достовірність якої доведена.

Факти існують незалежно від бажання та волі людини. Їх завжди можна перевірити. Наприклад, день твого народження є фактом. Станція метро «Арсенальна» в Києві є найглибшою у світі й розташована на глибині 105 метрів; Конституцію України прийнято в 1996 році — це також факти. У науці вважають фактом неодноразово підтверджений результат дослідження. Шкільні підручники містять факти, перевірену інформацію.

! Наведіть приклади фактів зі свого життя та життя суспільства.

Щодо конкретного факту можливі різні судження.

Судження — думка про що-небудь, погляд на щось.

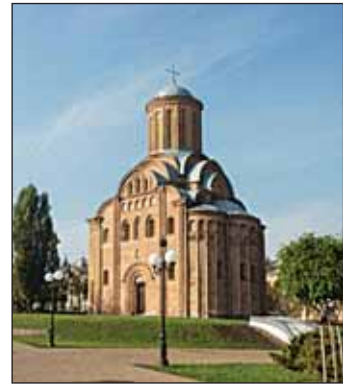
Судження є особистою думкою людини, її ставленням до подій та оцінкою їх. Вони можуть стосуватися особи, події, явища, кінофільму, історичного героя тощо. Судження бувають або правдивими, або хибними. Хибними вони є тоді, коли на основі фактів роблять помилкові висновки.

?

1. «Давні люди будували собі житло з дерева і глини, тому змогли б швидко звести сучасні будинки.» Що в наведеному тексті є фактами, а що — судженнями?
2. Це повідомлення загалом є правдивим чи хибним?

Колаж «Україна»

П'ятницька церква в Чернігові (фотографія, сучасний вигляд)

?

1. Чому наведений колаж є судженням про Україну?
2. Чому фотографія є фактом?

Є люди, які заради власних інтересів навмисно спотворюють факти і вводять в оману інших. Такі повідомлення, судження називають фейком.

Фейк (англ. «fake» — підробка, фальшивка) — неправдива інформація.

Фейковим може бути вчинок задля обману. Фейки можуть лякати, образати, заплутувати, налаштувати проти ко-

гось, рекламувати щось або когось, спонукати діяти, як комусь потрібно. Їх умонтовують у тексти, зображення чи відео, поширюють у медіа, буденних розмовах. Причинами цього є нездоровий інтерес, невміння розрізняти правдиву інформацію від оманливої, а також неухважність і необережність. Щоб не стати жертвою фейків, інформацію обов'язково треба перевіряти.

1. Яке запитання на малюнку найважливіше для розкриття фейку? Поясни свій вибір.

КВІТКА-АНТИФЕЙКА

© Проект
"Групи самодопомоги для подолання інфодемії"

2. Прочитай твердження:
 - А. Найдавніше місто України — Львів. Про нього є згадки в рукописних книгах.
 - Б. На купюрі 20 гривень зеленого кольору зображено письменницю Лесю Українку.
 - В. Одеса розташована на березі Чорного моря.
 - Г. Мобільні телефони винайшли в Китаї 30 років тому.
 - Д. Учителька історії є свідком заснування Києва.Які з наведених тверджень є фейком?
Як можна перевірити правдивість тверджень (інформації)?

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

РОЗУМІЮ

1. Поясни зміст наведених прислів'їв. Чи допомагають вони зрозуміти зв'язок між особою і суспільством?
 - Один у полі не воїн.
 - Де дружніші, там і сильніші.
 - Громада — це рада, що рішила, так і буде.
 - Отаманом громада міцна.
 - Без ради і військо гине.
2. Які передумови багатоманітності історії?
3. Чим факт відрізняється від судження та фейку?

РОБЛЮ

1. Одного разу сусід показав двогривневу купюру і сказав, що такий вигляд вона мала в 2005 році. З допомогою QR коду перевір, чи це є фактом.

2. Склади правила для учнів початкової школи «Як не потрапити під вплив фейків».
3. Зобрази багатоманітність історії через малюнок.

ДУМАЮ

1. Агресія проти країни — це посягання на особистий простір кожної людини чи на суспільний простір? Що з цього приводу ти думаєш?
2. Чи є вимога дотримуватися соціальної дистанції під час карантину, викликаного пандемією, порушенням особистого простору?
3. Чому необхідно обов'язково перевіряти інформацію на достовірність?

6 Як дослідити історичний факт

 На що потрібно звертати увагу, досліджуючи факт?

1. Історична подія, явище та процес

Історичні факти втілюються в подіях і явищах. Це не одне й те саме, між ними є суттєві відмінності?

Подія — факт суспільного або особистого життя, що вже відбувся.

Вона одноразова і неповторна. Скажімо, твоє народження є одноразовою подією, і його повторити неможливо.

! Наведи приклади подій власного життя, життя твоєї громади та країни.

Подія обов'язково має назву, яка акцентує її унікальність. Наприклад, історична подія «Проголошення незалежності України» вказує на те, що проголошення незалежності, яке здійснювали багато країн, було саме в Україні. Подію обов'язково характеризує вказівка на час і місце (проголошення незалежності України відбулося в Києві 24 серпня 1991 року). Розглядаючи події, важливо звертати увагу на учасників (Акт проголошення незалежності України ухвалили депутати Верховної ради).

Варто пам'ятати, що історична подія є фактом і містить інші факти. Наприклад, фактом є те, що авторами Акта проголошення незалежності України були депутати Левко Лук'яненко, Сергій Головатий, Михайло Горинь та В'ячеслав Чорновіл.

1. Розглянь фото. Які додаткові факти про проголошення незалежності України воно дає?
2. Уяви, що думають люди, зображені на фото?

Момент голосування за Акт про державну незалежність України,
24 серпня 1991 року

Явище — сукупність подій, які мають спільні ознаки.

Прикладом явища є святкування твого дня народження. При цьому кожне окреме свято є і неповторним фактом, і подією. Інший приклад — вибори Президента України. Це явище складається з окремих виборів, що відбуваються раз на п'ять років і є подіями. Як і подія, явище має назву, характеризується часом і місцем. Оскільки воно є сукупністю подій, то інколи триваліше в часі та може охоплювати значну територію.

Природне явище — сукупність процесів перетворення у природі, що обумовлені загальними причинами.

Події можуть бути не однорідними, а привносити поступові зміни.

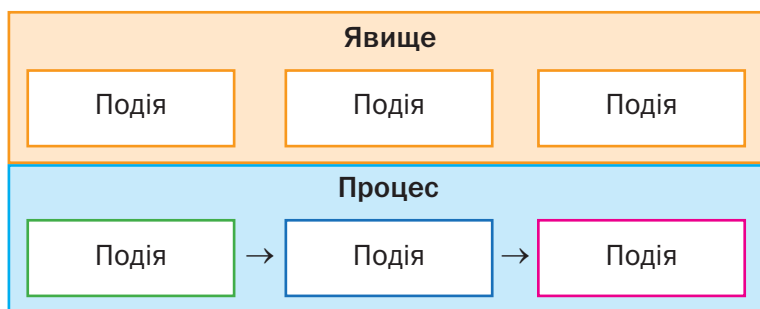
Послідовну, закономірну зміну подій та станів називають **процесом**.

Прикладом процесу є твоє дорослішання або формування українського народу.

1. Наведи приклади процесів і явищ власного життя, життя твоєї громади та країни.
2. Наведи приклади природних явищ. Чим природні явища відрізняються від історичних?

3. Чи потрібно для характеристики процесу вказувати час і місце?
4. Розглянувши подану схему, прокоментуй відмінність явища від процесу.

2. Причина, привід, наслідок, значення

Просто так у світі нічого не відбувається — все має свої причини.

Явище чи подія, які зумовлюють або породжують інше явище чи подію, є їхньою **причиною**.

Одні причини роблять подію можливою, інші — необхідною. Скажімо, одна з причин виборів депутатів Верховної Ради України прописана в Конституції України. За нею повноваження депутатів тривають п'ять років. Для того щоб Верховна Рада могла діяти далі, депутатів потрібно переобрати або обрати нових.

Причини, які роблять подію необхідною:

- ти хочеш їсти;
- батьки зайняли

Подія – приготування бутерброда

Причини, які роблять подію можливою:

- у тебе є хліб, ковбаса, сир, помідор, салат;
- ти знаєш, як готувати бутерброд

! Наведи причини того, чому ти ходиш до школи.

Трапляється так, що дія не відбувається, але причини для її здійснення очевидні. Іноді можуть діяти гальмівні причини. Скажімо, у когось є необхідність познайомитися з конкретною особою, але не вистачає сміливості. Це стає перешкодою. Якщо потрібно передати цій людині якусь річ, з'являється привід для знайомства, і зробити це стає легше.

Привід — справжня чи вигадана підстава для дій або вчинків.

! Наведи приклади приводів конкретних подій.

Якщо в події є передумови, підстави, то мають бути і результати. Результатом виборів Президента України є обрання нової особи або збереження посади за попередньою. Кожна причина призводить до відповідних наслідків.

Наслідок — результат дії причини.

Наприклад, наслідком споживання морозива може бути охолодження організму.

?

1. Який зв'язок існує між малюнками?

2. Чи є тут причиново-наслідковий зв'язок?

Крім результатів, наслідків, подія має також своє значення.

Значення події — її історична вага, роль, важливість.

Погодься, що чиєсь споживання морозива для історії України має менше значення, ніж вибори Президента. Але кожна подія має своє місце в особистому житті людини. Уявимо: під час зустрічі зі своїм товаришем/товаришкою ти дізнаєшся, що він/вона займається в гуртку із вдосконалення іноземної мови. Згодом ти записуєшся в цей гурток і досягаєш неймовірних успіхів у навчанні. Це відкриває тобі двері до престижного університету, де ти вчишся на дипломата. Працюючи дипломатом, досягаєш успіхів у кар'єрі й пропонуєш дієвий механізм поліпшення життя людей у світі. Отже, твоя зустріч із товаришем/товаришкою матиме неймовірне значення для історії людства.

! Наведи приклади власного життя, коли звичайні події приводили до значних результатів.

3. Умови та особливості історичних подій та явищ

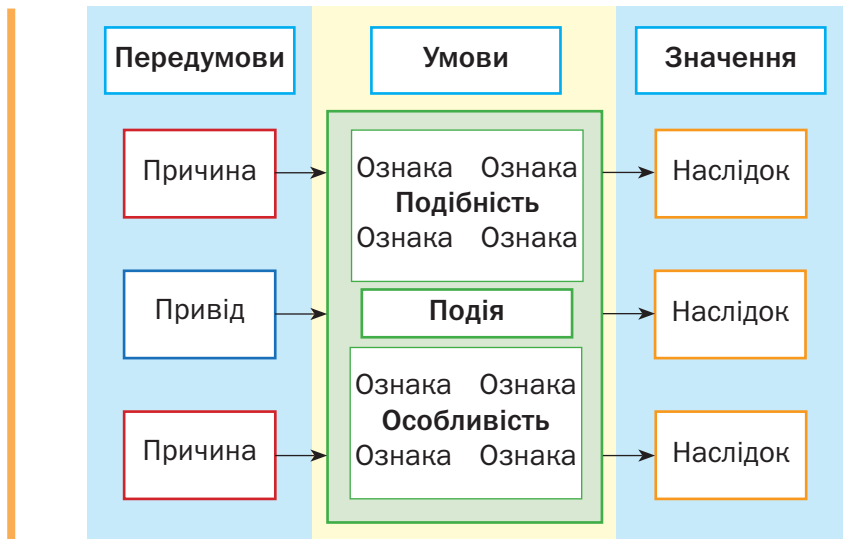
Будь-яка подія відбувається за певних умов.

Умови — обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь.

Умови впливають на те, як саме відбувається подія. Пригадай, важливою умовою, за якої тобі хотілося влітку морозива, була спека. Інший приклад. Для того щоб стати депутатом Верховної Ради України, однією з умов є те, що людині має виповнитись 21 рік.

1. Охарактеризуй умови виконання домашнього завдання, отриманого у школі.
2. Поясни схему «Передумови. Умови. Значення» на прикладі історії своєї сім'ї.

Усі події неповторні, тобто відрізняються від інших. Для того щоб визначити, чим саме вони різняться, використовують ознаки.

Ознака — властивість кого-небудь або чого-небудь.

Ознаками можуть бути час, місце, учасники подій та їх кількість, наслідки. Історичні події, процеси, явища також мають свої ознаки. Так, окремими ознаками держави України є: територіальна цілісність, громадянство, єдина грошова система, збройні сили, державна мова, державні символи.

! Запропонуй ознаки для характеристики класу, в якому навчаєшся.

Подія, яка не має неповторних ознак, не є унікальною. Такою її роблять особливі ознаки, які називають особливостями.

Особливість — властивість, яка вирізняє подію, процес чи явище із ряду подібних.

Наприклад, особливістю Дня знань, який відзначають 1 вересня, є урочистість, святковість — цього дня починається навчальний рік.

1. За допомогою схеми, що на сторінці 47, поясни події уявної ситуації.

Уяви ситуацію, яка складається з таких епізодів:

1. Син і донька разом із батьком і матір'ю проходять поблизу плаката «Всі на вибори. Зробимо країну кращою через своїх представників».

2. Діти запитують дорослих: «Ви підете на ці вибори, як там написано?».

3. Дорослі кажуть: «Мабуть, ні. Нема часу».

4. Через якийсь час батько каже матері: «Знову ця влада не така, як гадалося».

2. Яке значення має те, що дорослі не пішли на вибори?

Отже, для якісного вивчення події необхідно звертати увагу на всі аспекти її характеристики, що дозволяють її краще зрозуміти.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

РОЗУМІЮ

1. Чим подія відрізняється від явища і процесу?
2. Чому події мають причини і наслідки? Визнач причини і наслідки на поданих зображеннях.

3. Як визначити особливість події?

РОБЛЮ

1. На основі пам'ятки проаналізуй будь-яку важливу подію з власного життя.

Пам'ятка для аналізу історичної події, явища чи процесу

1. Час і місце.
 2. Учасники.
 3. Причини і привід.
 4. Особливості.
 5. Етапи.
 6. Наслідки та оцінка.
2. Придумай піктограми для трьох понять на вибір: «подія», «процес», «явище», «причина», «привід», «наслідок», «значення», «умови», «особливість».
 3. Прочитай наведений текст. Цей текст визначає історичну подію, історичне явище чи історичний процес? Визнач у ньому причини, привід, наслідок, значення, умови та особливості того, про що йдеться.

У давні часи на півдні України жили козаки. Тоді це були прикордонні землі Великого князівства Литовського і Руського — держави, в якій проживали українці. Уперше козаків згадують ще в 1489 році. На кордоні степу вони займалися полюванням, рибальством, скотарством, землеробством, охороною купців і поселень, а інколи і грабунком. Відчайдухів приваблювало небезпечне, але вільне життя.

У ті часи люди ще не навчилися жити в мирі, тому військові конфлікти між сусідніми державами були звичним явищем. Щоб оборонятися від нападів, козаки об'єднувалися в загони й обирали собі керівників — отаманів. Прикордонні поселення укріпляли оборонними стінами та ровами. Щоб знати про наближення ворога, у степу чатували розвідники. Центром козацтва, що об'єднував зусилля різних загонів, була Січ, облаштована за порогами Дніпра, тому її називали Запорозькою. Січ — фортеця, де були основні ресурси та військові сили козаків.

Поступово козаки так зміцнилися, що почали влаштовувати походи на сусідні держави. Через 170 років після першої писемної згадки про козацтво вони поширили свою владу на більшість українських земель і створили власну державу.

ДУМАЮ

1. Чому, починаючи щось робити, варто завжди думати про наслідки?
2. Неправильні дії, вчинки як реакція на причини призводять до негативних наслідків. Як запобігти цьому?
3. Чи можна виправдати вчинок людини умовами, в яких вона перебувала?

Використані джерела

Картина І. Їжакевича «Мені тринадцятий минало» (1926 р) https://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Мені_тринадцятий_минало_Їжакевич.jpg

Кадр із мультфільму “Як козаки куліш варили” <https://pustunchik.ua/ua/video/cinema/kak-kazaki-kulesh-varili>

Мітинг на підтримку Українського Євромайдану в Парижі, 24 листопада 2013 (фотографія) https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Euromaidan_Paris_3.jpg

Кліо (II століття н. е., Стародавній Рим) https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Clio_Pio-Clementino_Inv291.jpg

Колісниця часу. Карло Франзоні (1819 р., Капітолій США) https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Car_of_history.jpg

Пам'ятник на могилі історика Генрі Чарльза Леа. Олександр Стерлінг Калдер (1911 р., Філадельфія) https://commons.wikimedia.org/wiki/File:HC_Lea_grave_LH_Philly.jpg

Ілюстрація до оповідання Р.Кіплінга «Мауглі»

<https://speiding.no/speiderprogram/speiderbasen/mowglis-brodre>

Барбі і Кен

<https://www.flickr.com/photos/romitagirl67/14788160886>

Зображення 16 осіб https://www.freepik.com/premium-vector/human-race-cartoon-set-icon-people-avatar-isolated-cartoon-set-icon-human-race_6689923.htm

1. Малюнок, що зображує трьох людей біля паркана

2. <https://www.mentalfloss.com/article/625404/equity-vs-equality-what-is-the-difference>

Тотемізм <https://spadok.org.ua/polissya/kult-vovka-na-polissi>

Малюнок фізичного насилля <https://library.kissclipart.com/20181212/bhe/kissclipart-cartoon-bullying-clipart-bullying-stock-photograph-ed4c9f21a5d05cab.jpg>

<https://library.kissclipart.com/20181212/bhe/kissclipart-cartoon-bullying-clipart-bullying-stock-photograph-ed4c9f21a5d05cab.jpg>

2 зображення порушення прав людини https://www.cg.gov.ua/web_docs/1/2020/07/img/2020_07_30_protudiya_torhivli_lydmu.png

<https://www.imcgrupo.com/wp-content/uploads/2020/09/123-1.png>

Зображення птаха <https://www.schools-for-democracy.org/images/%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%8F.jpeg>

Статуя Свободи https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/dd/Lady_Liberty_under_a_blue_sky_%28cropped%29.

[jpg/456px-Lady_Liberty_under_a_blue_sky_%28cropped%29.jpg](https://www.living-democracy.com.ua/textbooks/volume-5/part-3/documents-and-teaching-material-4/)

3 малюнки, що зображують права дитини <https://www.living-democracy.com.ua/textbooks/volume-5/part-3/documents-and-teaching-material-4/>

Зображення Геродота https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Herodotos_Met_91.8.jpg

Відображення у дзеркалі <http://crispme.com/wp-content/uploads/Header-Tom-Hussey.jpg?pass>

Невигадана коротка історія з життя <https://ukr.media/culture/277230/>

Схема «Дворянство Тобілевичів» <http://incognita.day.kyiv.ua/tobilevichi.html>

Схема «Найзапитуваніші постаті в українській Вікіпедії» https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/9c/Uk_Wikipedia_popular_personas_2020.png/500px-Uk_Wikipedia_popular_personas_2020.png

Фотографія депортації євреїв <https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/communities/bratislava/images/during/deportations/12.jpg>

Кадр з фільму «Хайтарма» <https://i2.wp.com/tatar-congress.org/wp-content/uploads/2013/09/461981.jpg?w=460&ssl=1>

Пазл «Історія» <https://thumbs.dreamstime.com/b/history-puzzle-complexity-difficulty-problems-challenges-complicated-concept-idea-pictured-as-jigsaw-puzzle-tiles-164602932.jpg>

Колаж «Україна» <https://ukurier.gov.ua/media/images/2012-2/Page1Collage2012-01-23.jpg>

П'ятницька церква в Чернігові (фотографія, сучасний вигляд) https://chernihivregion.travel/media/k2/items/cache/78a38d90a5f5af5857b8e93fa4dd5a84_XL.jpg

Квітка-антифейк

https://maidan.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/UA_3_4.png

Зображення 2 гривень [https://uk.wikipedia.org/wiki/2_%D0%B3%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96_\(%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/2_%D0%B3%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96_(%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0))

Фотографія голосування за Акт про державну незалежність України <https://www.jnsm.com.ua/h/0824M/>

Зображення приготування бутерброда <https://parenting.firstcry.com/articles/healthy-and-yummy-sandwich-recipes-for-kids/>

Зображення розв'язаного шнурка <https://uk.ilovevaquero.com/images/novosti-i-obshestvo/prichina-i-sledstvie-eto-logicheskoe-otnoshenie-kriterii-i-primeri.jpg>

Фото дівчини з мегафоном <https://foxford.platform.education/course/info.php?id=44&lang=en>

4 зображення «Причини і наслідок»

<https://ecdn.teacherspayteachers.com/thumbitem/Talking-Chips-Problem-and-Solution-An-ESL-Speaking-Activity-4437676-1559396176/original-4437676-4.jpg>